

Georgios Moustakas (Nikosia)

**ΣΕΦΕΡΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΑΝΑΛΟΓΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**

Οι δεσμοί του Γεωργίου Σεφέρη με την Κύπρο και με τους ανθρώπους των τεχνών και των γραμμάτων του νησιού υπήρξαν πολύ στενοί. Ότι επισκέψεις του στο νησί, η επαγγελματική ενασχόλησή του με το Κυπριακό, ειδικά τα χρόνια 1956-1960, η επαφή του με Κύπριους δημιουργούς και η αλληλογραφία μαζί τους, οι αναφορές του για την Κύπρο σε επιστολές του προς Έλλαδίτες και ξένους, γνωστούς και φίλους του, οι δημοσιεύσεις του σε κυπριακά έντυπα και οι εκδόσεις ανατύπων του στην Κύπρο, οι εγγραφές στα ημερολόγιά του ('Πολιτικό' και 'Μέρες'), το ατέλειωτο κυπριακό μυθιστόρημά του με τίτλο 'Βαρνάβας Καλοστέφανος' και κυρίως η συλλογή του 'Κύπρον, ου μ' εθέσπισεν...' αναδεικνύουν και επιβεβαιώνουν τη συνέχεια και βαθύτητα του δεσμού του με την Κύπρο.¹

Συγκεκριμένα, το ενδιαφέρον του ποιητή για την Κύπρο άρχισε από το 1931, όταν ως υποπρόξενος στο Λονδίνο ενδιαφέρθηκε για την εξέγερση των Οκτωβριανών. Ο Σεφέρης πραγματοποίησε συνολικά τέσσερα ταξίδια στην Κύπρο, κατά τη διάρκεια των οποίων γνώρισε από κοντά κι αγάπησε τον κόσμο της. Επισκέφθηκε για πρώτη φορά το νησί τον Νοέμβριο του 1953 σε ηλικία πενήντα τριών ετών.² Τον Οκτώβριο του 1954 ταξίδεψε για δεύτερη φορά στη μεγαλόνησο, έπειτα το 1955, χρονιά που κυκλοφόρησε και η συλλογή 'Κύπρον ου μ' εθέσπισεν', η οποία περιλάμβανε ποιήματα εμπνευσμένα από τον κόσμο της Κύπρου. Αργότερα η συλλογή αυτή τιτλοφορήθηκε 'Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ'. Το 1957 διορίστηκε

---

¹ Παύλου Σ., Σεφέρης και Κύπρος, Λευκωσία, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, Σειρά διδακτορικών διατριβών Αρ. 2 2000, 31.

² Για την ακρίβεια προηγήθηκε το 1952 στάση στη Λεμεσό για λίγες ώρες κατά τη διάρκεια ταξιδιού του προς το Λίβανο στις 24-28 Δεκεμβρίου, με σκοπό να αναλάβει την Πρεσβεία της Βηρυτού.

πρεσβευτής στο Λονδίνο κι αργότερα συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις για λύση του Κυπριακού ζητήματος, που κατέληξαν στις Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου. Τέλος, επισκέφθηκε το νησί το 1969. Ο ίδιος ο Σεφέρης όταν ρωτήθηκε πού ακριβώς οφειλόταν η ιδιαίτερη συγκίνηση που ένιωθε για την Κύπρο, απάντησε ότι του 'φάνηκε σαν ένας ολόκληρος κόσμος'.³ Μέσα στο ιδιαίτερο συναισθηματικό κλίμα που δημιουργήθηκε από τις επισκέψεις του συνεργάστηκε με το περιοδικό 'Κυπριακά Γράμματα', δίνοντας πέντε ποιήματα για πρώτη δημοσίευση. Πρόκειται για τα 'Αγιάναπα, α'', 'Αγιάναπα, β'', 'Τρεις μούλες', 'Λεπτομέρειες στην Κύπρο', 'Επικαλέω τοι την θεόν...'⁴

Ο Σεφέρης επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την πορεία της σύγχρονης ποίησης στην Κύπρο κι όχι μόνο. Ο Γ. Π. Σαββίδης αναφερόμενος στο σύνολο της νεοελληνικής ποίησης δήλωσε ότι οι πιθανότητες 'για μια ενδεχόμενη ποιητική ανανέωση από την Κύπρο [...] έχουν σημαντικά αυξηθεί μετά το 1955, τόσο από τις αδιάκοπες πολιτικο-κοινωνικές εξελίξεις, όσο και χάρη στο δυναμικό δίδαγμα των κυπριακών ποιημάτων του Σεφέρη.⁵ Ο ποιητής βοήθησε αρκετούς Κύπριους λογοτέχνες να αγαπήσουν κι ουσιαστικά να 'ανακαλύψουν' τον τόπο τους. Ενδεικτικά τα λόγια του Θεοδόση Νικολάου: 'έπρεπε να έρθει ο Σεφέρης στην Κύπρο, για να ανακαλύψουμε πως υπάρχει τέλος πάντων ένας τόπος που λέγεται Κύπρος'⁶, καθώς και της Νίκης Μαραγκού, η οποία δήλωσε 'πως χάρη στον Σεφέρη διαβάσαμε Μαχαιρά και ανακαλύψαμε τόσους θησαυρούς της Κυπριακής παράδοσης.'⁷

Στην παρούσα εργασία καταβάλλεται προσπάθεια ανίχνευσης της επενέργειας που άσκησε το ποιητικό κυρίως έργο του Σεφέρη σε ποιητές του κυπριακού χώρου, δηλαδή εντοπισμού επιδράσεων κι αναλογιών και σχολιασμού σεφερογενών κυπριακών ποιημάτων. Χρησιμοποίησα πρωτογενείς πηγές, αφού η αυτοψία και διερεύνηση κάθε ποιήματος ήταν απαραίτητη. Επίσης, δευτερογενή βιβλιογραφία που αφορούσε το έργο του Σεφέρη, των Κυπρίων ποιητών και την κυπριακή λογοτεχνία γενικότερα. Περισσότερο ανιχνεύσιμα είναι τα διακείμενα που αφορούν παραθεματικές πρακτικές, αναπαραγωγή θεματικών και τεχνολογικών

³ Σερέζης Κ., *Κύπρον ου μ' εθέσπισεν*, εφ. Η Καθημερινή, Αθήνα, 4 Αυγούστου 1991, 32.

⁴ Συγκεκριμένα δημοσιεύτηκαν στο τεύχος 231-232 του περιοδικού *Κυπριακά Γράμματα* που κυκλοφόρησε τον Σεπτέμβριο-Οκτώβριο του 1954, 367-370.

⁵ Σαββίδης Γ. Π., *Το σπίτι της Μνήμης*: ανθολογία κυπριολογικών δημοσιευμάτων του Γ. Π. Σαββίδη, Αθήνα, Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού 1997, 41.

⁶ Νικολάου Θ., *Η ποίηση του Παντελή Μηχανικού*, *Ο Κύκλος* 1 (Ιαν.- Φεβρ. 1980), 7.

⁷ Σαββίδης Γ. Π., *Η κυπριακή λογοτεχνία από ελλαδική σκοπιά*, *Το σπίτι της Μνήμης*: ανθολογία κυπριολογικών δημοσιευμάτων του Γ. Π. Σαββίδη, ό. π., 145-146.

μοτίβων ή αφιερώσεις. Ωστόσο, πολλά κείμενα σχηματίζουν αλυσιδωτές σχέσεις συνομιλώντας, όχι πάντοτε απευθείας, αλλά και μέσα από έμμεσες επαφές κι ασύνειδες διασταυρώσεις. Υπάρχουν και λιγότερο εμφανείς, χωνεμένες επιδράσεις του Σεφέρη σε Κύπριους λογοτέχνες που είναι πιο δύσκολο να αναγνωριστούν.

ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΟΓΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο χαρακτήρας της νεότερης λογοτεχνίας της Κύπρου είναι κυρίως πολιτικός. Οι Κύπριοι λογοτέχνες δίνουν μεγάλη έμφαση στο πολιτικό πρόβλημα του νησιού. 'Η νεότερη κυπριακή ποίηση αρδεύεται αδιαλείπτως από μίαν ιστορική διαδικασία, που ο μιν Καβάφης την ονόμασε 'ποικίλη δράσι των στοχαστικών προσαρμογών', ο δε Νίκος Σβορώνος 'αντιστασιακή'... Η θεματική της ποίησής της ανάγεται - σιωπηρά είτε ρητώς, θετικά είτε αρνητικά- σε ένα ιδεατό, πολιτικό ή πολιτισμικό, εθνικό κέντρο.⁸

Ο Μάνος Κράλης, ψευδώνυμο του Γεωργίου Μίνως (1914-1989), επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το ποιητικό έργο του Σεφέρη. Το γεγονός αυτό είναι εμφανές από τη δεύτερη συλλογή του που τιτλοφορείται 'Φθινόπωρο στην κόλαση' (1938). Αντλεί σύμβολα, εικόνες, θεματικά μοτίβα και εκφραστικούς τρόπους από το 'Μυθιστόρημα' (1935) και τα 'μή καθαρά' ποιήματα της 'Στροφής' (1931). Χρησιμοποιεί την αντικειμενική συστοιχία και τη μυθική μέθοδο, διακειμενικές και παραθεματικές πρακτικές αντλώντας διδάγματα από ανάλογες στρατηγικές του Σεφέρη και του Έλιοτ. Αξιοποιεί μυθικά στοιχεία (Άδωνις, Βερενίκη, Λωτοφάγοι), λογοτεχνικούς ήρωες (Δεισδαίμονα, Ιάγος, Οφηλία, Φραντζέσκα ντα Ρίμινι, Ντόριαν Γκρέη), εξωτικά ονόματα και λέξεις (Ραμίζ, Λέι-Λαμ, Ελντοράντο, Πολυνησία, Αντίλες, Ταϊτή, Ballylee, Ατλαντικός, νησιά του Ειρηνικού, Σιέρα Λεόνε, σελάμ, άλμπατρος). Προσεγγίζει το μοντερνιστικό τοπίο μέσα από διάφορα μοτίβα: έρημη ζωή, σκουριασμένες και νευρασθενικές ψυχές, θρυμματισμένα είδωλα, κομματιασμένη καρδιά, διαλυμένοι έρωτες, χαμένος χρόνος, κίτρινες μέρες, λευκά όνειρα και βρόμικες κάμαρες.⁹ Στα ποιήματα 'Χωρίς πανοπλία', 'Ντόριαν Γκρέη!', 'Το τραγούδι του κωπηλάτη' δηλώνεται η απώλεια του ανθρώπινου προσώπου, η περιπλάνηση του ατόμου ανάμεσα

⁸ Σαββίδης Γ. Π., Δεξίωση Κυπρίων ποιητών, *Το σπίτι της Μνήμης*: ανθολογία κυπριολογικών δημοσιευμάτων του Γ. Π. Σαββίδη, ό. π., 121.

⁹ Βλ. και Παπαλεοντίου Λ., (επιμ.), Μάνος Κράλης: Τα ποιήματα (1936-1984), Λευκωσία, Μικροφιλολογικά 2005, 11-30 και Παπαλεοντίου Λ., Στοχαστικές Προσαρμογές. Για την Ιστορία της ευρύτερης νεοελληνικής λογοτεχνίας, Αθήνα, Γαβρηλίδης 2000, 101-127.

σε 'σπασμένα αγάλματα' ή ο παραλληλισμός του με αυτά. Επίσης, η αναζήτηση του άγνωστου θεού ('Χωρίς πανοπλία'), τα μακρινά κι απέρμονα θαλασσινά ταξίδια με νεκρούς συντρόφους σε ακυβέρνητο καράβι ανάμεσα σε σειρήνες και γοργόνες ('Η μπαλάντα του χαμένου ναυτικού', 'Θαλασσινό μνημείο', 'Το τραγούδι του κωπηλάτη'), η μάταιη προσμονή των Αγγέλων ('Χίμαιρα'), η σύνδεση του νεκρού Αδωνη με τη χαμένη νιότη ('Μια χορεύτρια στην κόλαση'), η άδεια και παντέρημη καρδιά που 'στραγγίζει ανάμεσα σε κίτρινες μέρες' ('Αγωνία') και παραλληλίζεται με θρηνητική 'φλογέρα λυδική' ('Η μπαλάντα του χαμένου ναυτικού'), ο εγκλεισμός του ατόμου σε 'έρημες κάμαρες' ('Νυχτερινή λιτανεία', 'Αθλιότης'), το 'διανυκτερεύον φαρμακείον' και ο 'χλωροφορμισμένος εαυτός' ('Ελεγείο των αποτυχημένων'), καθώς και το ποίημα 'Λέι - Λαμ', παραπέμπουν άμεσα ή πιο υπαινικτικά στο 'Υφος μιας μέρας' και στο νεότερικό 'Μυθιστόρημα', ιδιαίτερα στο Θ', ΙΣΤ', ΚΑ'.

Στην τρίτη του συλλογή 'Επιτάφιος του πληρώματος' (1946) διαλέγεται ακόμη περισσότερο με την ποίηση του Σεφέρη και την 'Ερημη χώρα' του T. S. Eliot.¹⁰ Στο ποίημα 'Άκου μέσα στη νύχτα...' κυριαρχεί πένθιμο σκηνικό, ελεγειακός τόνος κι αίσθημα διάψευσης μέσα από το ρυθμικό ελεύθερο στίχο. Σαν να απαντά στο στίχο 'Τον άγγελο τον περιμέναμε προσηλωμένοι τρία χρόνια' με τον οποίο αρχίζει το 'Μυθιστόρημα'.

Μάταια περιμέναμε τον άγγελο
ν' ανάψει τ' αστέρια ένα ένα
στα μαύρα νερά να κατεβεί
σαν ασημένιο περιστέρι το φεγγάρι.¹¹

Παράλληλα, το ποίημα *Ευμενίδες* έχει ως προμετωπίδα στίχους από την *Ερημη χώρα*. Ο Κράλης, απ' όλες τις σεφερικές ποιητικές συλλογές, προτιμά τον κόσμο του 'Μυθιστορήματος', απ' όπου αντλούνται αυτοούσιες λέξεις κι εκφράσεις: αγάλματα, γοργόνες, Ευμενίδες, πένθιμα ασφοδίλια, λυδική φλογέρα, αρχαία θάλασσα, συντριμμένα καράβια, νεκροί σύντροφοι, θαλασσινοί τάφοι. Οι νεκροί Φοίνικες ναύτες τοποθετούνται σε άγωνα νησιά όπου ο νοτιάς θρυμμάτισε τη 'λυδική φλογέρα' της ποίησης. Οι Ευμενίδες (Ερινύες) κατατρύχουν τις έρημες ψυχές των νεκρών. Ο ποιητής αξιοποιεί τη μυθική μέθοδο, για να συνδέσει το Φληβά τον Φοίνικα και τους άλλους κωπηλάτες με τους νεκρούς του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Εδώ ήταν άλλοτε τ' αγάλματα, μια θάλασσα βουερή που φωφορίζει

¹⁰ Βλ. και Κύρρης Κ. Π., Μάνος Κράλης και T. S. Eliot συνεξεταζόμενοι με άλλους, Νέα Εποχή 246-247 (1997); 63-72, 248-249 (1998), 71-77 και 250 (1998), 45-54.

¹¹ Παπαλεοντίου Λ., (επιμ.), Μάνος Κράλης: Τα ποιήματα (1936-1984), ό. π., 92.

το κίτρινο σπαθί της αστραπής με τα χελιδονόμαρα στο κύμα
 στα σκοτεινά περάσματα οι γοργόνες.
 Οι Φοίνικες κουπολάτες πια κοιμήθηκαν κάτω από τις ανθισμένες
 πικροδάφνες
 στα ξερονήσια που ο νοτιάς τη λυδική φλογέρα του την έκαμε συντρίμια
 μες στην αρχαία θάλασσα, χωρίς φωτιά και ρούχο στ' ακρογιαλί.
 Πέρα κι απ' τα χαμένα μάτια, βυθισμένα στη μαγική γραφή των άστρων
 πέρα κι απ' τη σκουριά που τρώει τα δάχτυλα, τους αγκώνες-
 σαλεύουν ακόμα οι έρμες τους ψυχές στο σκοτεινό τ' ακροθαλάσσι ως
 πυροφάνια,
 στο γέμμα του ήλιου, όταν το χόμα θ' ανασαίνει, αγροικούνε
 τα χάλκινα φτερά των Ευμενίδων στ' ασφοδιλία...¹²

Συνδυασμός σεφερικών κι ελιστικών μοτίβων υπάρχει και στα ποιήματα Οι σύντροφοι του Οδυσσέα, Ίκαροι, Πέρασα τη ζωή μου ψιθυρίζοντας, Ωδή στον αγέρα του κακού από τη συλλογή Επτά σφραγίδες στο νερό (1971). Ο ποιητής θρηνεί το θάνατο νέων ανθρώπων, που ενδεχομένως συνδέονται όχι μόνο με τα θύματα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και με τους νεκρούς του απελευθερωτικού αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. του 1955-59 εναντίον των Άγγλων αποικιοκρατών. Μέσα από τις αναφορές στους χαμένους συντρόφους του Οδυσσέα και τον Άριελ¹³ υποφώσκουν οι τραγικές συνέπειες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και οι πολιτικές περιπέτειες της Κύπρου κατά την Αγγλοκρατία.

Εμφανέστερες επιρροές από την ποίηση του Σεφέρη και του Έλιοτ εντοπίζονται και σε στίχους της συλλογής *Γέωση θανάτου* (1974). Κυριαρχούν ρεαλιστικές απεικονίσεις και χρονογραφικές αποδόσεις σκηνών που εκτυλίχθηκαν το 1974, μετά την τουρκική εισβολή στο νησί.

Πέτρωσε ο καιρός εδώ μες στα χαλάσματα και την πανάρχαιη στέρνα [...]
 Κανείς δεν είδε, κανείς δεν είπε, κανείς δεν τους αναγνωρίζει
 Αυτά τα μάτια δίχως βλέφαρα, αυτά τα πρόσωπα τα σημαδεμένα
 Κανείς πια δε θυμάται. (ΙΧ)

Εδώ σταμάτησε ο καιρός
 Με την κλεψύδρα του καλοκαιριού θρυμματισμένη
 Ανάμεσα στα σπασμένα μάρμαρα και τα παλιά πηθάρια.¹⁴ (ΧΙΙΙ)

Ταυτόχρονα, επιδράσεις από το σεφερικό μοντέλο δέχεται κι ο ποιητής Παντελής Μηχανικός (1926-1979). Στο ποίημα του *Τότε που έφυγες...* από τη συλλογή *Παρεκκλίσεις* (1957), χρησιμοποιεί το σαιξπηρικό στίχο 'Wel-

¹² Παπαλεοντίου Λ., (επιμ.), Μάνος Κράλης: Τα ποιήματα (1936-1984), ό. π., 104.

¹³ Η ενότητα *Τα τραγούδια του Άριελ* περιλαμβάνεται στη συλλογή του Τ. S. Eliot *Τετάρτη των τεφρών* (Ash-Wednesday, 1930).

¹⁴ Παπαλεοντίου Λ., (επιμ.), Μάνος Κράλης: Τα ποιήματα (1936-1984), ό. π., 128-130.

come to Cyprus goats and monkeys' με τον τρόπο που αξιοποιήθηκε και στο 'Νεόφυτος ο Έγκλειστος μιλά'.¹⁵ Ο στίχος αυτός δηλώνει με ειρωνικό τρόπο την καταπίεση και τα δεινά που υφίσταται η Κύπρος από τους κατακτητές. Ακολουθώντας, ο ποιητής χρησιμοποιεί το άγαλμα ως σύμβολο για να αναφερθεί στο δέσιμο του Κυπρίου με τη γη του και στην απόφασή του ν' αγωνιστεί για την ελευθερία του:

Ένα άγαλμα που το σκάλιζες με προσοχή
 νύχτα και μέρα
 ένα άγαλμα που του φουσούσες ψυχή
 νύχτα και μέρα
 ζωντάνευε τόσο πολύ
 που στις δυο μετά τα μεσάνυχτα
 έγινε επικίνδυνο και τρομερό.
 'Ούτος ανακρίνεται'.
 Θα σας πει πως αγαπάει τον τόπο του.
 Είναι τόπακας
 σαν τα μάρμαρα της Σαλαμίνας
 σαν τα πουλιά των αγρών μας -
 γραμματικός του Αποστόλου Βαρνάβα. [...]¹⁶

Το ποίημα *Ημιχρόνιο* από τη συλλογή *Τα δυο βουνά* (1963) διαλέγεται με το έργο του Σεφέρη *Les anges sont blancs*. Το 1939 ο νομπελίστας ποιητής παρακολουθεί με αγανάκτηση το διαμελισμό της Πολωνίας και απευθύνεται στον εαυτό του για να σφρηλατήσει την ψυχική του αντοχή, ώστε να είναι σε θέση να συναναστραφεί τους απαιτητικούς λευκούς αγγέλους και ν' αγγίξει το θαύμα:

Κι όταν γρφεύεις το θαύμα πρέπει να σπείρεις το αίμα σου στις οχτώ γωνιές των ανέμων
 γιατί το θαύμα δεν είναι πουθενά παρά κυκλοφορεί μέσα στις φλέβες του ανθρώπου.¹⁷

Παράλληλα, ο Μηχανικός απογοητεύεται μετά το αποτέλεσμα του αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. και τις Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου, αφού δεν επιτεύχθηκε η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και γράφει:

Ο σπόρος
 δεν γεννάει πια το θαύμα
 το πουλί
 δεν ξέρει πια να τραγουδεί.

¹⁵ Ο Σεφέρης μεταφράζει το στίχο σε: 'Καλώς μας ήρθατε στην Κύπρο, αρχόντοι. Τράγοι και μαϊμούδες!'

¹⁶ Μηχανικός Π., *Παρεκκλίσεις*, Κύπρος 1957 και Ποιήματα, Λευκωσία, Χρυσοπολίτισσα 1982, 52.

¹⁷ Σεφέρης Γ., Ποιήματα, ό. π., 180.

Έπειτα, το ποιητικό υποκείμενο με ανάλογο τρόπο καλεί τον άγγελο να αντλήσει από το δικό του αίμα το θαύμα:

Άγγελε σκληρέ,
 σκότωσέ με στον σκληρό δρόμο
 -μη μ' αφήσεις
 στην εύκολη ευθεία.
 Χτύπησέ με με κνούτο,
 μάτωσέ με,
 κάνε την ψυχή μου να κλάψει
 αλλά να ιδώ,
 να ιδώ
 το πουλί να λαλεί
 το δέντρο ν' ανθεί
 το σπόρο να κάνει το θαύμα.
 -Βγάλε το θαύμα
 μέσ' απ' το αίμα μου. [...] ¹⁸

Οι στίχοι *Το πουλί σώπασε πια, Το πουλί δεν ξέρει πια να τραγουδεί* μπορεί να ειπωθεί ότι λειτουργούν ως απάντηση στους σεφερικούς στίχους *Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες, 'αηδόνο ντροπαλό [...] σ' που δωρίζεις τη μουσική δροσιά του δάσους, αηδόνι ποιητάρη από την Έλένη*. Το γνωστό στίχο *Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες* αναπαράγουν πολλοί Κύπριοι ποιητές με ελάχιστες τροποποιήσεις. Ο Ανδρέας Παστελλάς (1932-) γράφει: *'Ρωμαντικοί ποιητές! Στις Πλάτρες δεν τραγουδάει πια τ' αηδόνι'*.¹⁹ Ο Κώστας Βασιλείου (1939-) αναφέρει: *'Κάποτε μέσα στις φυλλωσιές τους κελαηδούσαν αηδόνια που δε σε άφηναν να κοιμηθής'*.²⁰ Η Ρήνα Κατσελλή (1938-) μετά τις τραγικές συνέπειες της τουρκικής εισβολής του 1974 στο νησί αναφωνεί: *'Τ' αηδόνια δε μ' αφήνανε να κοιμηθώ στις Πλάτρες! Τώρα με την αγρόπνια στο κλινάρι χωρίς αυτά'*.²¹ Επίσης, ο Μιχάλης Πασιαρδής (1941-) παραθέτει αυτούσιο το σεφερικό στίχο στο ποίημα του *Αποχαιρετισμός*.²²

¹⁸ Μηχανικός Π., *Τα δύο βουνά*, Λευκωσία, Λυρική Κύπρος 1963 και *Ποιήματα*, ό. π., 61-64. Βλ. και Παρασκευάς Π., *Τιώραγον Σεφέρη, 'Les anges sont blancs' - Παντελή Μηχανικού, 'Ημιχρόνιο', Ακτή 10, Άνοιξη 1992, 293-297.*

¹⁹ Παστελλάς Α., *Χώρος διασποράς*, Λευκωσία, Αιγαίον 1988, 17.

²⁰ Βασιλείου Κ., *Κλωνάρι*, ό. π., 36.

²¹ Οι στίχοι αυτοί προέρχονται από το ποίημα *'Μνήμη Σεφέρη'*, το οποίο είναι ενταγμένο στο ημερολογιακού χαρακτήρα πεζογράφημα της Κατσελλή Ρ., *Πρόσφυγας στον τόπο μου*, Λευκωσία, Χρυσοπολίτισσα 1979, 58-59. Επίσης στο έργο αυτό εντάσσει και ως υπότιτλους στα κεφάλαια στίχους από τα σεφερικά ποιήματα *Κίχλη, Στα περιχώρα της Κερύνιας και Τελευταίος Σταθμός*. Το έργο αφιερώνεται *'Στον Κ. Ζ. (εγκλωβισμένο στην Κερύνια), τον τοξότη που δεν ξαστόχησε.'*

²² Πασιαρδής Μ., *Ποιήματα III*, Κύπρος 1967, 56.

Εκτός από τα παραπάνω, ο Α. Παστελλάς αντλεί λεκτικό και θεματικό υλικό από το σεφερικό έργο. Ανακαλεί πρόσωπα και μοτίβα του αρχαίου δράματος και του μύθου, για να αποδώσει το αίσθημα της διάψευσης και της προδοσίας του ενωτικού οράματος μετά την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Οι νεκροί σύντροφοι του Οδυσσέα περιφέρονται με ναυαγούς της Αργοναυτικής εκστρατείας σε μια έρημη χώρα. Στο ποίημα *Το φως που έρχεται* ο Ελπήνωρ παρουσιάζεται ως χρησιμοδότης:

Μέσα στ' όνειρο που δεν τέλειωσε
 χρησιμοδοτεί ο Ελπήνωρ για τα μελλούμενα,
 η κρησάρα δουλεύει σε μη ελεγχόμενες συχνότητες
 όπου να 'ναι θα λάμπουν στίλβοντα τα θρύψαλα των ονείρων,
 όπου να 'ναι φθάνει το φως
 από τις μακρινές γειτονιές του σύμπαντος.²³

Επίσης, στο 'Δελινό στο θέατρο του Κουρίου' συμπλέκεται το αρχαίο ελληνικό δράμα με την κυπριακή ιστορία, για να καταλήξει σε πολιτική νοουθεσία.

Εδώ που άλλοτε αντηχούσαν οι θρήνοι του τυφλωμένου Οιδίποδα
 και η ορχήστρα γέμιζε από την απόφαση της Αντιγόνης
 βαθείς ρυτίδες έχει ανοίξει ο καιρός στη γη
 κι' η θάλασσα κάτω μακριά
 κρατάει γεμάτη σιωπή
 τον αντίλαλο από τον πόνο της ανθρώπινης μοίρας
 όπως τότες.
 Μαύρα κοράκια,
 η φυγή μπροστά στα τείχη της Σαλαμίνας,
 που προσπαθώ να την ξεχάσω,
 κρῶζουν στους κλώνους κάποιας χαρουπιάς.
 Κάθομαι σε μια πέτρα
 που οι αιώνες έχουν χαράξει ταρχικά τους.
 - Καλώς ήρθες, γιε μου.

Είμαι τόσο βαρεία για να με φορτώθεις. [...] ²⁴

Επιπρόσθετα, ο Μ. Πασιαρδής επιχειρεί να 'διορθώσει' το στίχο *Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει* από το ποίημα 'Με τον τρόπο του Γ. Σ.'. Περιγράφει μια θετικότερη εικόνα της ελληνικής ανθρωπογεωγραφίας από τη σκοπιά του ξενιτεμένου ομιλητή στο δικό του ποίημα 'Πώς ο Γιώργος Σεφέρης θα ξαναμιλήσει κάποτε':

Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με ενδυναμώνει
 πάνω από την πληγή
 το ιλαρό της μέρο, αυτό το αγέρι που κάποτε ταξίδεψε
 από το λόγιμα ενός πεύκου ως το κοπι

²³ Παστελλάς Α., *Μεταθανατίως αποσηματισθείς*, Λευκωσία, Αιγαίον 1995, 18.

²⁴ Παστελλάς Α., *Χώρος διασποράς*, ό. π., 11.

του σωπασμένου ποντοπόρου. Αργά το βράδυ,
 απάνω στο κατάστρωμα, το ξεχασμένο αστέρι
 σε μια σελίδα του ημερολόγιου, και η γοργόνα
 με το 'ζει' του Μεγαλέξανδρου στα γελαστά της μάτια,
 θα σας γράψω κάποτε, γι' αυτά
 και γι' άλλα και για την Ελλάδα
 πληγή σ' όλα μου τα ταξίδια μα και βάλσαμο
 κί η αγωνία στριφτή σαν το τσιγάρο στο αυτί της
 κί όλη η πίκρα μες στα φυλλοκάρδια της
 και η χαρά μες στην καρδιά της. [...]²⁵

Τον ίδιο στίχο αναπτύσσει κι η Ευγενία Παλαιολόγου - Πετρώνδα (1911-1997) στο ποίημα της *Όπου και να ταξιδέψω*, εκφράζοντας την πίκρα και την απογοήτευσή της για το καθεστώς δικτατορίας που επέβαλε η Χούντα των Συνταγματαρχών στην Ελλάδα (1967-1974). Μάλιστα χρησιμοποιεί ως προμετωπίδα στίχους από το σχετικό ποίημα του Σεφέρη.

Όπου και να ταξιδέψω η σύγχρονη Ελλάδα
 βαθιά, πόσο βαθιά πληγώνει...
 Πληγώνει η υδροκέφαλη Αθήνα
 δίχως μορφή και χαρακτήρα, ξετσιπωτή,
 ξεχτένιστη, μακρομάλλα Βάκχη μεθυσμένη,
 ιερόσυλα σκαρφαλώνει στον Ιερό Βράχο [...]²⁶

Ακόμη, στο ποίημα *Ποιητών Υποθήκες αναφέρεται* ονομαστικά στον ποιητή και χρησιμοποιεί φράσεις από την ομιλία που εκφώνησε ο Σεφέρης στη Στοκχόλμη το 1963, όταν του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας.

Τώρα μπρος σ' άγιο σκήνωμα
 του ποιητή Γιώργου Σεφέρη
 ο κάθε αγνός ας φέρει στο νου
 το δικό του μήνυμα: 'Ν' αναζητούμε,
 ν' αναζητούμε τον Άνθρωπο.
 Όπως ο Οιδίποδας έχουμε
 πολλά τέρατα να καταστρέψουμε.²⁷

Το σεφερικό παράδειγμα ακολουθεί κι ο Νίκος Κρανιδιώτης (1911-1997), ένας από τους καθοριστικούς δημιουργούς της πνευματικής γενιάς του '30 στην Κύπρο. Μετά το προδοτικό πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή του 1974 αναπαράγει στίχους του Σεφέρη στο ποίημα *Η έβδομη μέρα* για να εκφράσει τον πόνο και την απόγνωση του:

Τώρα είναι οι θάλασσες κλειστές,

²⁵ Πασιαρδής Μ., *Ο δρόμος της ποίησης Β'*, Κύπρος 1976, 71-72.

²⁶ Παλαιολόγου-Πετρώνδα Ε., *Περισυλλογή*, Λευκωσία, 1969 και *Ποιητικά Άπαντα*, Λευκωσία 1999, 407.

²⁷ Παλαιολόγου-Πετρώνδα Ε., *Ποιητικά Άπαντα*, ό. π., 445.

αμπαρωμένα τα λιμάνια.
Κι ο δρόμος προς τη Δαμασκό
χωρίς κανέναν άγγελο,
κανένα θαύμα...²⁸

Ιδιαίτερα στην τρίτη ενότητα της συλλογής *Επιστροφή* (1974) ο ανέστιος ομηλητής περιφέρεται ανάμεσα σε ερείπια, βλέπει σπασμένα αγάλματα και αγγεία, ακούει *‘αντίλαλους από Γοργόνες/που ψάχνουνε τον Μεγαλέξανδρο’* ή ταυτίζεται με τον άθλιο ναυαγό του ομηρικού μύθου. Ανάλογα μοτίβα επανέρχονται και στη μεταγενέστερη συλλογή του *Ταξίδι στο νησί του Νότου* (1983), ένα έπος - κύκλο ποιημάτων της εισβολής με σύντομες παρατηρήσεις και σκέψεις για πράξεις ηρωικές, σύντομες εικόνες αναμνήσεων, νοσταλγιών και ψυχικών διαθέσεων. Δεν εξυμνούνται μεγαλόστομα και σε μάκρος πρόσωπα, πράγματα και ιστορικά γεγονότα. *‘Άλλωστε, έπειτα από το Μυθιστόρημα του Γ. Σεφέρη, το έπος στη νεοελληνική λογοτεχνία μπορεί πια να γράφεται και σε μια σειρά σύντομων λυρικών ποιημάτων με κάποιο θέμα ηρωικό, που ν’ αναπτύσσεται με κάποια κανονικότητα από το ένα ποίημα στ’ άλλο.’*²⁹

Επιπρόσθετα, ο φιλόλογος και ποιητής Κυριάκος Χααραλαμπιδής (1940-) αντλεί μοτίβα από τη σεφερική ποίηση. Στο ποίημα του *Πουλάρια και άλογα* από τη συλλογή *Αμμόχωστος Βασιλεύουσα* (1982) *‘διαλέγεται έμμεσα με τον Μαχαιρά μέσω του Σεφέρη’*³⁰, εννοώντας βέβαια μέσω του σεφερικού ποιήματος *Τρεις μούλες*.

Μούλα καλή, μούλα πικρή και μούλα ευλογημένη
του δωδεκάτου αιώνα πριν τη Γέννηση.
Βαδίζει απάνω σε σκαμμένα χώματα καλύπτοντας
λύχνους και γούρνες και μπανιέρες και χερόμυλους,
εγχάρακτα στολίδια, βαρίδια τ’ αργαλειού,
βλήματα της σφενδόνης, βαρίδια του ψαρέματος
και όστρακα πολλά με ταύρους και πουλιά
και τσαλαπετεινό εκεί ζωγραφισμένο
και μια κατοίκα βλέπω και άλογο.

Ανάμεσο της Ουμ Χαράμ με το μετεωρολίθι
και του αστροκέντητου με το μισό φεγγάρι Τζαμπουλάτ
η μούλα μου κι εγώ
πετάμε τα παπλώματα της λύπης

²⁸ Κρανιδιώτης Ν., *Ποίηση (1951-1986)*, Αθήνα, Ίκαρος 1988, 153.

²⁹ Προυσής Κ. Μ., *‘Η ποίηση του Νίκου Κρανιδιώτη’* στο Ν. Κρανιδιώτης, *Ποίηση (1951-1986)*, ό. π., 14.

³⁰ Κεχαγιόγλου Γ., *‘Χρονικό και λογοτεχνήματα: Τύχες του Λεοντίου Μαχαιρά στη Νεοελληνική λογοτεχνία’*, Ανάτυπο από το *Αφιέρωμα στον Νίκο Σβορώνο*, τόμ. 2, Ρέθυμνο 1986, 439.

χαμογελώντας στα δοξαστικά
γαϊδούρια, που γομάρια κουβαλάνε
τ' αλάτι - να το αλάτι το χοντρό.³¹

Ακόμη, στο ποίημα του *Γνώση της Ιστορίας* σχολιάζει ειρωνικά την αντίδραση του Σεφέρη σχετικά με τα 'άθλια ρωσότροπα εικονίσματα'³² που έφτιαχναν οι καλόγεροι ζωγράφοι στην κατεχόμενη σήμερα μονή του Αποστόλου Βαρνάβα. Το ποίημα ξεκινάει από την ημερολογιακή εγγραφή του Νομπελίστα ποιητή κι έπειτα ασκείται γενικότερη κριτική. Ο Σεφέρης ενοχλήθηκε από την τεχνοτροπία των εικόνων, αντί να δει την ουσία, ότι δηλαδή οι τρεις μοναχοί διατήρησαν αυτό τον ιερό χώρο του μοναστηριού μέχρι που εκδιώχθηκαν το 1976 με τη βία από τους Τούρκους εισβολείς. Ο Χαραλαμπίδης ασκεί κριτική κι αντίλογο στο Σεφέρη προσφωνώντας τον μάλιστα με το επίθετο 'ξένε', για να του δείξει ότι στάθηκε ξένος, ότι ίσως δεν έπραξε όσα έπρεπε ως διπλωμάτης.

[...] και μαζί τους, ξένε,
είν' ο Χριστός κι η Παναγιά, που με τη χάρη τους
κρατήσανε του χώρου την εικόνα
ώσμε το σκότος του Εβδομήντα τέσσερα.

Δεν ήσounα στην Κύπρο για να μάθεις
(κοιμήθηκες σοφά, χωρίς αηδόνια,
στα χρόνια τ' αρδιαία και ανεξήγητα)
ότι ξοφλήσανε το χρέος, απαρτήσαν
χρώματα και καλάμι, αποδιωχτήκαν
από το μοναστήρι τ' Άι-Βαρνάβα
κι απ' τ' άθλια εικονίσματά τους' και αποθάναν
στην εξορία οι τρεις αυτοί αδελφοί. [...]

Ο 'μεταγράψας'
καλά το ξέρεις, ξήγηση δε θες.³³

Εξάλλου, με την μετοχή 'μεταγράψας' εκφράζεται ειρωνεία απέναντι στο Σεφέρη που έκανε τη μεταγραφή-μετάφραση της *Αποκάλυψης του Ιωάννη*, όπως αναφέρει ο ίδιος ο Χαραλαμπίδης σε σημειώσεις του. Οι εκφράσεις 'χωρίς αηδόνια' και 'στα χρόνια τ' αρδιαία' παραπέμπουν σε σεφερικά ποιήματα. Μάλιστα, ο ποιητής διευκρινίζει ότι ο επιθετικός προσδιορισμός 'αρδιαία' βασίστηκε στο στ. 16: 'Ο Παμφύλιος Αρδιαίος ο

³¹ Χαραλαμπίδης Κ., *Αμμόχωστος Βασιλεύουσα*, Αθήνα, Ερμής 1982, 28- 31.

³² Ο Σεφέρης ενοχλείται που οι τρεις μοναχοί Βαρνάβας, Στέφανος και Χαριτών δεν ζωγραφίζουν με το βυζαντινό τρόπο, αλλά με ρωσική τεχνοτροπία. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους χαρακτηρισμούς του για τις απεικονίσεις των μοναχών του Αποστόλου Βαρνάβα βλ. Σεφέρης Γ., *Μέρες ΣΤ' 20 Απριλίου 1951 - 4 Αυγούστου 1956*, Αθήνα, Ίκαρος 1986, 103.

³³ Χαραλαμπίδης Κ., *Μεθιστορία*, Αθήνα, Άγρα 1995, 72-73, 153-154.

πανάθλιος τύραννος' από το 'Επί ασπαλάθων'. Ακόμη, στο ποίημα *Μνημείον Επετείου* δεν διστάζει να σημειώσει σε παρένθεση το όνομα του Σεφέρη:

Όταν ο Κύριος είδε τα λείψανα των σωμάτων
επάνω στα σώματα, είπε 'η έγερση ας γίνει'.

Και τα νεύρα του ξύλου (Σεφέρης)

παιχνιδίζοντας ανασυγκόλλησαν το νερό γύρω γύρω.³⁴

Από τη νεότερη γενιά ο Νίκος Ορφανίδης (1949-) γράφει το ποίημα *Κάβο Γάτα, Κύπρος 1981* προτάσσοντας ως προμετωπίδα τους τελευταίους στίχους από το σεφερικό ποίημα *Οι γάτες τ' Αϊ-Νικόλα*. Χρησιμοποιεί σεφερικά μοτίβα κι εκφράσεις, όπως οι γάτες, η εικόνα των ερπετών, η έννοια της στέγνιας, το επίθετο 'ξέμπαρκο'. Εκφράζει το αίσθημα της ιδεολογικής διάψευσης και της προδοσίας για την πολιτική κατάσταση της Κύπρου.

'Φαίνεται ο Κάβο Γάτα...'

οι γάτες που έμειναν

μπαρκάρουν τώρα για μακριά

δεν είναι τούτη ζωή

η γη σκισμένη απ' την ξηρασία

ανοίγει τα σαγόνια να μας φάει

δεν είναι πια τούτη ζωή

τόσο φαρμάκι κι ο θάνατος εκεί να μας κυνηγάει.

Αυτά μιλούσαμε τις νύχτες ψιθυριστά.

Κι όμως τον άλλο χρόνο γυρίσαμε ξέμπαρκοι

με τα κομμένα μας κεφάλια...³⁵

Εν τέλει, στο ποίημα του *Το νεκρικό τέλος* οι στίχοι:

Και πού είναι τώρα η θάλασσα

να μας ξεπλύνει από τις αμαρτίες μας [...] ³⁶

θυμίζουν τους πιο κάτω στίχους από το σεφερικό ποίημα *Ένας λόγος για το Καλοκαίρι*, όπως αναφέρει κι ο ίδιος ο Ορφανίδης στις σημειώσεις του:

Κι όμως αγάπησα κάποτε τη λεωφόρο Συγγρού

το διπλό λίκνισμα του μεγάλου δρόμου

που μας άφηνε θαυματουργά στη θάλασσα

την παντοτινή, για να μας πλύνει από τις αμαρτίες.³⁷

Ο 'ΑΝΤΙΣΕΦΕΡΙΚΟΣ' ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ

Ο Κώστας Μόντης (1914-2004) αντιπαρατίθεται στη γενιά του '30 και επιηρεάζεται περισσότερο από τον Κ. Π. Καβάφη και τον Κ. Καρυωτάκη.

³⁴ Χαραλαμπίδης Κ., *Αχαιών Ακτή*, Λευκωσία 1977, 40-41.

³⁵ Ορφανίδης Ν., *Εντός των τειχών*, Αθήνα, Οι Εκδόσεις των Φίλων 1983, 16-18.

³⁶ Ορφανίδης Ν., *Ανατολική θάλασσα*, Αθήνα, Οι Εκδόσεις των Φίλων 1989, 18-19, 56.

³⁷ Σεφέρης Γ., *Ποιήματα*, ό. π., 137.

Προσπαθώντας να στηρίξει μια ποιητική του άμεσου τρόπου και του άμεσου συναισθήματος, χρησιμοποιεί την ιστορική κι όχι τη μυθική μέθοδο. 'Είναι ο πρώτος νέος Κύπριος ποιητής που δεν βουλιάζει, όπως οι περισσότεροι ομότεχνοί του, κάτω από το βάρος της μίμησης του σεφερικού μοντέλου ποιητικής έκφρασης. Είναι εντοπώσιακό να το πει κανείς, αλλά σεφερική επίδραση στον Μόντη δεν υπάρχει.³⁸ Οι πιο κάτω στίχοι από την όγδοη ενότητα του πρώτου 'Γράμματος στη μητέρα' ίσως αποτελούν αρνητικό σχόλιο στο ποίημα *Ο δαίμων της πορνείας*, όπου εκτίθενται τα ερωτικά πάθη κι οι πολιτικές ίντριγκες του ρήγα Πιερ και της βασιλικής οικογένειας.

Τι μας ενδιαφέρει, μητέρα, ποιος θα περιφρουρήσει τους Λουζινιανούς
 με την ατέρμονη ανακύκλωσή τους
 και τα μικρά οικογενειακά ονόματα
 και τις διαδοχές των βασιλικών
 και τις ερωτικές παρεχτροπές;
 Τι μας ενδιαφέρει, μητέρα, ποιος θ' αποτρέψει την αποκάλυψη
 πως μάταια αριθμούσαν οι κλεψύδρες,
 πως μάταια διέρρεαν,
 πως μάταια πήγε τόσος μόχθος,
 πως ευθύς εξ αρχής δεν υπήρχε τίποτα ν' αριθμήσουν;³⁹

Αξιζει να σημειωθεί ότι οι στίχοι που αναφέρονται σε μάταιους αγώνες και θυσίες με τη συνεχή επανάληψη του επιρρήματος 'μάταια', θυμίζουν το στίχο *'για ένα πουκάμισο αδειανό, για μιαν Ελένη'* από τη σεφερική 'Ελένη'.

Επίσης, στο ποίημά του με τίτλο *Αντίσταση* κρίνει με ειρωνικό τρόπο τη 'Δήλωση' του Σεφέρη κατά της στρατιωτικής δικτατορίας της Χούντας των Συνταγματαρχών. Ταυτόχρονα, επικρίνει τους λογοτέχνες που τήρησαν απόλυτη σιωπή κατά την περίοδο αυτή, μη ξεκιρώνοντας τον εαυτό του.⁴⁰

³⁸ Πιερής Μ., 'Σχόλια στην ποιητική τέχνη του Κ. Μόντη', *Παρουσία 1*, Φθινόπωρο 1994, 9-10. Αξιζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια έκθεσης των κυπριακών φωτογραφιών του Σεφέρη, η οποία έλαβε χώρα στην Πύλη Αμμοχώστου της Λευκωσίας (24 Μαΐου - 8 Ιουνίου 1984) και τελούσε υπό την αιγίδα του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Σπύρου Κυπριανού, ο 'ενοχλητικός' Κ. Μόντης δεν δίστασε να ψιθυρίσει μπροστά στους επίσημους προσκεκλημένους 'Μα τούτος εν είχεν άλλη δουλειά στην Κύπρο, μόνον εφωτογράφιζε.'

³⁹ Μόντης Κ., *Γράμμα στη μητέρα κι' άλλοι στίχοι*, Λευκωσία 1965 και *Άπαντα*, τόμ. 2, Λευκωσία, Ίδρυμα Αναστασίου Γ. Λεβέντη 1986-1999, 858-859.

⁴⁰ Το 1970 κυκλοφορούν *Δεκαοχτώ κείμενα* διαφόρων αξιολογών λογοτεχνών από τις εκδόσεις Κέδρος και το φθινόπωρο και το χειμώνα του 1971 τα *Νέα Κείμενα* σε δύο τόμους αντίστοιχα από τις εκδόσεις Κέδρος. Στο δεύτερο τόμο περιέχεται και η γνωστή δήλωση του Γεωργίου Σεφέρη εναντίον της δικτατορίας, που έγινε στις 28

Αγαπητέ κι αείμνηστε Γιώργο Σεφέρη,
 κρίμα που δεν ζης να σου σφίξω συναδελφικά το χέρι.
 Τι τόλμη, αλήθεια, εκείνη η διαμαρτυρία
 εν μέση δικτατορία!
 Ήταν μεγίστη η παρηρησία σου
 και δικαίως τίμησε τόσο κόσμος την κηδεία σου,
 προπαντός οι νέοι.
 Τέτοιο θάρρος θα εμπνέη
 εμάς τους μεταγενεστέρους
 οσάκις επί μέρους
 αντίξοος άνεμος θα πνέη
 κι όσο τίποτ' άλλο
 θ' αποτελή παράδειγμα προς μίμηση μεγάλο.
 Λυπάμαι, βέβαια, που τα συγχαρητήριά μου
 ήρθαν μεταθανάτια,
 όμως μη ρωτάς γιατί τόσο καιρό έκλεινα τα μάτια,
 μη ρωτάς γιατί τόσο καιρό να σιγήσω.
 Περίμενα κ' εγώ να πέσει η Χούντα πριν μιλήσω.⁴¹

Επιπρόσθετα, ο Μόντης στο ποίημα του *Κωνσταντίνου και Ελένης* αντιπαράτασσει στο σεφερικό μοντέλο της μυθικής Ελένης τη δική του καθημερινή και γήινη Ελένη.

Ελένη, που σ' αγάπησα ψέματα κι απελπιστικά
 κ' έψεξα και τους στίχους του Σεφέρη
 γιατί άξιζες κι ανύπαρχτη νάχης στην Τροία τους χέρι!
 Που τώρα ανέμελη σ' απάντησα, τρελλήν Ελένη
 και τώρα αλλοιώτικη, κλειστή, σγνεφιασμένη,
 που σου φιλοτραγούδησα παιδάκι
 τις νύχτες στου σπιτιού σου το σοκάκι
 'στο παραθύρι μια βροχή, στην πόρτα σου μια μπόρα,
 Ελένη μαυροφόρα'.
 Λοιπόν, έτσι όπως μπλέχτηκα ως το κόκκαλο, τον Πάρη
 αν τους βαστάς ας τον ξαναστείλουν να σε πάρη!⁴²

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ο Γεώργιος Σεφέρης είχε ιδιαίτερες σχέσεις με την Κύπρο και τους ανθρώπους της. Αγάπησε το νησί, φωτογράφησε το κυπριακό τοπίο, εμπνεύστηκε από το περιβάλλον, τα μνημεία και την ιστορία της Κύπρου. Βοήθησε τους Κύπριους λογοτέχνες να δουν δημιουργικότερα την

Μαρτίου 1969. Βλ. και Παπαλεοντίου Λ., *Όψεις της ποιητικής του Κώστα Μόντη*, Αθήνα, Σοκόλης 2006, 104.

⁴¹ Μόντης Κ., *Απαντα. Συμπλήρωμα Β'*, ό. π., 255.

⁴² Μόντης Κ., *Και τότε' εν εινναλίη Κύπρω*, Λευκωσία 1974, 56 και *Απαντα Α'*, ό. π., 1024.

παιλιότερη κυπριακή γραμματεία (για παράδειγμα το 'Χρονικό της Κύπρου' του Λεοντίου Μαχαιρά) και τον τόπο τους, καθώς και να διαβάσουν ωριμότερα κι άλλους Έλληνες ποιητές, όπως ο Καβάφης.

Αναμφισβήτητα, το σεφερικό έργο επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την κυπριακή ποίηση και λογοτεχνία γενικότερα, αφού εντοπίζονται πολλές επιδράσεις και αναλογίες. Σε ποιήματα διαφόρων Κυπρίων λογοτεχνών (Μ. Κράλης, Π. Μηχανικός, Α. Παστελλάς, Κ. Βασιλείου, Ρ. Κατσελλή, Μ. Πασιαρδής, Ε. Παλαιολόγου - Πετρώνδα, Ν. Κρανιδιώτης, Κ. Χααραλαμπίδης, Ν. Ορφανίδης κ. ά.) εντοπίζονται σεφερικά μοτίβα, σύμβολα, θέματα, εκφράσεις και τεχνικές. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα στοιχεία αυτά είναι περισσότερο αφομοιωμένα κι επομένως πιο δύσκολο να αναγνωριστούν, ενώ σε κάποιες άλλες λιγότερο χωνεμένα και κατά συνέπεια πιο εμφανή. Πολλοί ποιητές χρησιμοποιούν σεφερικά και μοντερνιστικά στοιχεία κι εικόνες, για να αναφερθούν στη σύγχρονη ιστορία της Κύπρου, κυρίως στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. κατά των Άγγλων αποικιοκρατών, στη διάσωση του οράματος της ένωσης με την Ελλάδα και στην τουρκική εισβολή του 1974.

Εξωφρεσική είναι η περίπτωση του 'ενοχλητικού' Κώστα Μόντη, ο οποίος αντιπαρτιθέται στη γενιά του '30. Δεν διστάζει να ειρωνευτεί με έντονο τρόπο και να συγκρουστεί μέσα από το έργο του με τον Σεφέρη. Μάλιστα στο ποίημα *Αντίσταση* αναφέρεται ονομαστικά στο Νομπελίστα ποιητή.

Φυσικά το θέμα αυτό δεν εξαντλείται μέσα στα πλαίσια αυτής της εργασίας. Συμπερασματικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι μέχρι σήμερα υπάρχουν ποιητές στην Κύπρο που επηρεάζονται από το σεφερικό έργο και πιθανότατα θα υπάρξουν στο μέλλον κι άλλοι ποιητές που θα επηρεαστούν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντωνίου Χ., Ο κόσμος της γοργόνας. Θέματα και μορφές της λαϊκής παράδοσης στο έργο του Σεφέρη (ερμηνευτική προσέγγιση). Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, Ε.Λ.Ι.Α. 1981.

Βαγενάς Ν., Ο ποιητής και ο χορευτής, Αθήνα, Κέδρος 1991.

Βαγενάς Ν. κ. ά., Μοντερνισμός και ελληνικότητα, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 1997.

Βασιλείου Κ., Κλωνάρι: ποιήματα, Λευκωσία 1971.

Δασκαλόπουλος Δ., (επιμ.), Εισαγωγή στην ποίηση του Σεφέρη: επιλογή κριτικών κειμένων, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης 1996.

Δημητρακόπουλος Φ. Α., Για τον Σεφέρη και για την Κύπρο, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1992.

Ζαφειρίου Λ., Η νεότερη κυπριακή λογοτεχνία. Γραμματολογικό Σχεδιασμός, Λευκωσία 1991.

Κάσδαγλης Ε. Χ., Μια περιδιάβαση: έκθεση για τη ζωή και το έργο του Γιώργου Σεφέρη. 24 Μαΐου-8 Ιουνίου 1984 στην Πύλη της Αμμοχώστου, Λευκωσία, Μ.Ι.Ε.Τ. 1984.

Κατσελλή Ρ., Πρόσφυγας στον τόπο μου, Λευκωσία, Χρυσοπολίτισσα 1979.

Κεχαγιόγλου Γ., Χρονικό και λογοτεχνήματα: Τύχες του Λεοντίου Μαχαιρά στη Νεοελληνική λογοτεχνία, Ανάτοπο από το Αφιέρωμα στον Νίκο Σβορώνο, τόμ. 2, Ρέθυμνο 1986.

Κεχαγιόγλου Γ., Η σύγχρονη Κυπριακή Λογοτεχνία και το πλαίσιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: μια επαρχιακή, τοπική, περιθωριακή, περιφερειακή, ανεξάρτητη, αυτόνομη, αυτοτελής ή αυτοδιάθετη λογοτεχνία; Νέα Εποχή 214, 1992.

Κεχαγιόγλου Γ., Σαββίδης Γ. Π., Κωστή Παλαμά: Άπαντα, τ. 17, Αθήνα, Ίδρυμα Κωστή Παλαμά 1984.

Κοκόλης Ξ. Α., Πίνακας Λέξεων των 'Ποιημάτων' του Γιώργου Σεφέρη, Αθήνα, Ερμής 1975.

Κράλης Μ., Ποιητικά άπαντα: 1936-1971, Κύπρος 1971.

Κρανιδιώτης Ν., Ποίηση (1951-1986), Αθήνα, Ίκαρος 1988.

Κυπριακά Γράμματα 231-232 (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1954), Λευκωσία, 367-370.

Κύρρης Κ. Π., Μάνος Κράλης και Τ. Σ. Eliot συνεξεταζόμενοι με άλλους, Νέα Εποχή 246-247, 1997; 63-72, 248-249, 1998; 71-77; 250, 1998, 45-54.

Λάμπρου Γ. Κ., Ιστορία του Κυπριακού. Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία 1960-2004, Λευκωσία. 2004.

Μαρωνίτης Δ. Ν., Η ποίηση του Γιώργου Σεφέρη: μελέτες και μαθήματα, Αθήνα, Ερμής 1989.

Μαρωνίτης Δ. Ν. κ. ά., Ο Σεφέρης στην Πύλη της Αμμοχώστου, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ. 1987.

Μηχανικός Π., Παρεκκλίσεις, Κύπρος 1957.

Μηχανικός Π., Τα δύο βουνά, Λευκωσία, Λυρική Κύπρος 1963.

Μηχανικός Π., Ποιήματα, Λευκωσία, Χρυσοπολίτισσα 1982.

Μιχαηλίδης Β., Ποιήματα, Λευκωσία, Κ. Επιφανίου 1998.

Μόντης Κ., Γράμμα στη μητέρα κι' άλλοι στίχοι, Λευκωσία 1965.

Μόντης Κ., Και τότε εν εινάλιη Κύπρω, Λευκωσία 1974.

Μόντης Κ., Άπαντα, Λευκωσία, Ίδρυμα Αναστασίου Γ. Λεβέντη 1986-1999.

Νικολάου Θ., Η ποίηση του Παντελή Μηχανικού, Ο Κύκλος 1 (Ιαν.-Φεβρ. 1980), 7.

Ορφανίδης Ν., Εντός των τειχών, Αθήνα, Οι Εκδόσεις των Φίλων 1983.

Ορφανίδης Ν., Ανατολική θάλασσα, Αθήνα, Οι Εκδόσεις των Φίλων 1989.

Παλατιολόγου - Πετρώνδα Ε., Περισυλλογή, Λευκωσία 1969.

Παλατιολόγου - Πετρώνδα Ε., Ποιητικά Άπαντα, Λευκωσία 1999.

- Παπαλεοντίου Λ., Στοχαστικές Προσαρμογές. Για την Ιστορία της ευρύτερης νεοελληνικής λογοτεχνίας, Αθήνα, Γαβριηλίδης 2000, 101-127.
- Παπαλεοντίου Λ., 'Ο ποιητής Μιχάλης Πασιαρδής', Νέα Εποχή 286 (Φθινόπωρο 2005), 39-48.
- Παπαλεοντίου Λ. (επιμ.), Μάνος Κράλης: Τα ποιήματα (1936-1984), Λευκωσία, Μικροφιλολογικά 2005.
- Παπαλεοντίου Λ., Όψεις της ποιητικής του Κώστα Μόντη, Αθήνα, Σοκόλης 2006.
- Παπαπολυβίου Π., 'Η ιστορική εξέλιξη. Η νεότερη ιστορία', Κύπρος Ιστορία και Πολιτισμός από την αρχαιότητα έως σήμερα. Θεσσαλονίκη, Μαλλιάρης-Παιδεία και Πήγασος Εκδοτική 2006, 193-294.
- Παπαπολυβίου Π., Ιστορία της Κύπρου στα χρόνια της Αγγλοκρατίας 1878-1960. Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Λευκωσία 2007.
- Παρασκευάς Π., 'Γιώργου Σεφέρη, 'Les anges sont blancs' - Παντελή Μηχανικού, 'Ημιχρόνιο', Ακτή 10, Άνοιξη 1992, 293-297.
- Πασιαρδής Μ., Ποιήματα III, Κύπρος 1967.
- Πασιαρδής Μ., Δια-στάσεις, Κύπρος 1972.
- Πασιαρδής Μ., Ο δρόμος της ποίησης Β', Κύπρος 1976.
- Παστελλάς Α., Χώρος διασποράς, Λευκωσία, Αιγαίον 1988.
- Παστελλάς Α., Μεταθανατιώς αποσηματισθείς, Λευκωσία, Αιγαίον 1995.
- Παύλου Σ., Η δήλωση Σεφέρη εναντίον της δικτατορίας, βιβλιογραφία 1969-1987, Λευκωσία 1987.
- Παύλου Σ., Σεφέρης και Κύπρος, Λευκωσία, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού. Σειρά διδακτορικών διατριβών Αρ. 2, 2000.
- Πιερής Μ., Από το μερτικόν της Κύπρου (1979-1990), Αθήνα, Καστανιώτης 1991.
- Πιερής Μ., 'Σχόλια στην ποιητική τέχνη του Κ. Μόντη', Παρουσία 1, Φθινόπωρο 1994, 9-10.
- Πιερής Μ. (επιμ.), Γιώργος Σεφέρης: Φιλολογικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Δοκίμια εις μνήμην Γ. Π. Σαββίδη. Β' Συμπόσιο Γιώργου Σεφέρη. Πανεπιστήμιο Κύπρου-Δήμος Αγίας Νάπας (Αγία Νάπα, 16-18 Μαρτίου 1996), Αθήνα, Πατάκης 1997.
- Πυλαρινός Θ., Μεθιστορία. Μύθος και ιστορία στην ποίηση του Κυριάκου Χααραλαμπίδη, Αθήνα, Ηρόδοτος 2007.
- Σαββίδης Γ. Π., Μια περιδιάβαση: σχόλια στο ... Κύπρον, ου μ' εθέσπισεν ... του Γιώργου Σεφέρη, Αθήνα 1962.
- Σαββίδης Μ. (επιμ.), Το σπίτι της Μνήμης: ανθολογία κρητιολογικών δημοσευμάτων του Γ. Π. Σαββίδη, Αθήνα, Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού 1997.
- Σερέζης Κ., 'Κύπρον ου μ' εθέσπισεν', εφ. Η Καθημερινή, Αθήνα, 4 Αυγούστου 1991.
- Σεφέρης Γ., Μέρες ΣΤ' 20 Απριλίου 1951 - 4 Αυγούστου 1956, Αθήνα, Ίκαρος 1986.
- Σεφέρης Γ., Ποιήματα, Αθήνα, Ίκαρος 2004.

Σταυρίδης Φ., Παπαλεοντίου Λ., Παύλου Σ., Βιβλιογραφία κυπριακής λογοτεχνίας, Λευκωσία, Μικροφιλολογικά 2001.

Χαραλαμπίδης Κ., Αχαιών Ακτή, Λευκωσία 1977.

Χαραλαμπίδης Κ., Αμμόχωστος Βασιλεύουσα, Αθήνα, Ερμής 1982.

Χαραλαμπίδης Κ., Μεθιστορία, Αθήνα, Άγρα 1995.

Χρυσάνθης Κ., Ορφανίδης Ν., Ο ποιητής Μάνος Κράλης και η 'Γεύση θανάτου', Λευκωσία, Η Σημερινή 1990.

Vitti M., Φθορά και Λόγος. Εισαγωγή στην ποίηση του Γιώργου Σεφέρη, Αθήνα, Εστία 1994.